

Stanislaw Lem
NON SERVIAM
1970
Wydawnictwo literackie
Krakow

Dobb professzor könyvének tárgya a perszonetika, Eino Kaikki finn filozófus szerint a legkegyetlenebb tudomány amelyet valaha teremtett az ember. Dobb, napjaink egyik legkiválóbb perszonetikusa, hasonlóan vélekedik. Nem háríthatjuk el - mondja - azt a következtetést, hogy a perszonetika gyakorlati része immorális; ám ez a tevékenységi, amely ellentétes az etika elveivel, létfontosságú számunkra. A kutatásban nem kerülhető el bizonyos kegyetlenség, a természetes reflexek megerősökölása, és ha másutt nem, itt bizonynal szétfoszlik az a mítosz, hogy a tudós, lévén csak a tények vizsgálója, semmiben sem vétkes. Olyan tudományágról van szó, amelyet, némi lelkes túlzással, még kísérlet teogóniának is neveztek. Mindamellott gondolkodóba ejti e recenzió íróját, hogy amikor a sajtó széleskörűen hírt adom a dologról - ennek kilenc éve -, a közvéleményre sokkhatást gyakoroltak a perszonetikai revelációk, holott azt hittük volna, korunkban már semmin sem lehet csodálkozni. Columbusz tettének visszhangja évszázadokig zengett, míg a Hold meghódítását a köztudat hetek alatt simán elkönnyvelte, mint már-már banális dolgot. A perszonetika születése mégis megrázkódtatásnak bizonyult. Az elnevezés két latin szóból ered: persona - személy és genetika, a teremtés, az alkotás értelmében véve. Ez a terület kései elágazása a nyolcvanas évek kibernetikájának és pszichonikájának, amelyeket az intellektronikai gyakorlattal keresztezödtek. A perszonetikáról ma mindenki tud; ha egy járókelőt megkérdezünk, azt felelné, hogy értelmes lények mesterséges előállításáról van szó. Ez a válasz helytálló ugyan, de nem érinti a dolog lényegét. Ez idő szerint közel száz perszonetikai program áll a rendelkezésünkre. Kilenc évvel ezelött a komputerekben személyiségsémák, "lineáris" típusú, kezdetleges próbálkozások jöttek létre; de a számítógépek akkori generációja, amely ma csupán muzeális értékű, még nem is tette lehetővé az igazi perszonoid-teremtést. Az elméleti lehetőségeket már Norbert Wiener előre látta, erről tanúskodnak utolsó könyve, az *Isten és robot* egyes részletei. Igaz, hogy a maga jellemző, félig tréfás módján említette, ám ezek a humorral színezett megjegyzések elég komor figyelmeztetések voltak. Wiener azonban nem láthatta előre, milyen fordulatot vesznek az ügyek húsz évvel később. - Megtörtént a legrosszabb - mondta Sir Donald Acker, amikor a MIT-ben rövidre zárták a bemeneteket a kimenetekkel. Jelenleg a "világot" leendő "lakói" számára két óra alatt elő lehet állítani. Ennyi időt igényel ugyanis, hogy betáplálják a gépbe valamelyik teljes értékű programot (mint a BAAL 66, CREAN IV vagy JAHVE o9). Dobb csak futólag vázolja fel a perszonetika kezdeteit, az olvasót a történelmi forrásokhoz utalva, maga pedig, mint törölmetszett gyakorlati kísérletező, elsősorban azt mondja el, hogyan dolgozik ő

maga - elég lényeges dolog, mivel az éppen Dobb által képviselt angol iskola és a MIT-beli amerikai csoport között számottevő különbségek vannak a módszertan terén és a kísérletek céljai tekintetében. Dobb a következőképpen vázolja a "120 percre összevont hatnapos műszak" eljárását. Először is betáplálnak a gépi emlékezetbe egy minimális adatkészletet, vagyis - hogy megmaradjunk a laikusok számára érthető nyelvnél - feltöltik ezt az emlékezetet a "matematikai alapanyaggal". Ez az alapanyag az egyelőre még nem létező perszonoidok "életének", univerzumának csírája. A lényeket, amelyek ebbe a gépi, numerikus világba érkeznek majd, s benne és csakis benne fognak vegetálni, már elláthatjuk olyan környezettel, amely a végtelenség jegyeit viseli. Ezek a lények tehát nem érezhetik magukat fizikai értelemben bebörtönözve, hiszen környezetüknek, az ő szemszögükből, semmiféle határa nincs. Ennek a közegnek csak egy dimenziója van, nagyon hasonló ahhoz, amely nekünk is megadatott, nevezetesen az idő múlásának dimenziója. Ez az idő azonban nem egyszerűen azonos a miénkkel, mivel múlásának ütemét a kísérletező tetszése szerint szabályozhatja. A kezdeti szakaszban (az úgynevezett "világteremtő lendület" szakaszában) rendszerint maximális sebességet állítanak be, hogy a mi perceink egész aeonoknak feleljenek meg, amelyek során a mesterséges kozmosz egymás után többször átszerveződik és kikristályosodik. Ez a kozmosz teljesen tér nélküli, amennyiben vannak ugyan dimenziói, de azok tisztán matematikai, tehát objektív szempontból mintegy "imaginárius" jellegűek. Ezek a dimenziók egyszerűen a programozó axiomatikai döntéseinek bizonyos következményei, és számuk is tőle függ. Ha például tíz dimenzió mellett dönt, az egészen más következményekkel jár az alkotott kozmosz struktúrájára nézve, mint a hat dimenzió; talán érdemes nyomatékosan megismételni, hogy ezek a dimenziók nem állnak rokonságban a fizikai tér dimenzióival, csupán azokkal a logikai érvényű, elvont konstrukciókkal, amelyeket a matematikai rendszeralkotás alkalmaz.

Ezt a laikus számára nehezen érthető mozzanatot Dobb oly módon igyekszik megvilágítani, hogy egyszerű tényekre hivatkozik, amelyekről mindenki tanult az iskolában: mint tudjuk, szerkeszthetünk mértanilag szabályos háromdimenziós testet, például azt, amelynek megfelelője a reális valóságban a kocka; ugyanígy létrehozhatunk négy-, öt-, n-dimenziós mértani idomot (a négydimenziós az úgynevezett tesseract). Ezeknek már nincs reális megfelelőjük, s erről könnyen meggyőződhetünk, mivel negyedik fizikai dimenzió híján nem építhetünk igazi négydimenziós kockát. Nos, *ez a különbség* (a fizikailag megszerkeszthető és a csak matematikailag felépíthető között) *a perszonoidok számára egyáltalán nem létezik*, mivel az ő világuk teljes egészében, tisztán matematikai állagú. Matematikából épült, bár e matematika alapzatát már közönséges, tisztán fizikai tárgyak képezik (kapcsolók, tranzistorok, logikai áramkörök, egyszóval a számítógép egész óriási hálózata).

Mint ismeretes, a modern fizika szerint a tér nem különálló valami a benne lévő tárgyakhoz és tömegekhez képest. A tér létezését ezek a testek determinálják; ahol nincsenek, ahol "nincs semmi" - anyagi értelemben -, ott a tér is eltűnik, nullára csökken. Mármost az anyagi testek szerepét, I amelyek mintegy "kitágulnak" és ezáltal alkotják a "teret", a perszonoidok világában az éppen e célból létrehozott

matematika rendszerei töltik be. Valamennyi lehetséges "matematika" közül, amelyet egyáltalán fel lehet építeni, például axiomatikus módon, a programozó, egy konkrét kísérlethez fogva, kiválaszt egy csoportot, amely a teremtendő univerzum alapja, "létének alépítménye", "ontológiai fundamentuma" lesz. Dobb szerint megdöbbenő itt a hasonlatosság az emberi világgal. Hiszen a mi világunk is a mértan bizonyos formái és típusai mellett "döntött", amelyek a legjobban megfelelnek neki, mert a legegyszerűbbek (a háromdimenziós mértan, hogy megmaradjunk amellett, amivel kezdtük). De azért el tudunk képzelni "más világokat", "más tulajdonságokkal", mértani és nemcsak mértani téren. Ugyanígy vannak ezzel a perszonoidok: a matematikának az a formája, amelyet a kutató "lakásukul" választott, az számukra, ami nekünk a "valóságos világ", amelyben élünk és élnünk kell. És ahogyan mi, ők is "el tudnak képzelni" olyan világokat, amelyeknek alapvető tulajdonságai mások.

Dobb a sorozatos megközelítések és visszatérések módszerével fejt ki mondanivalóját; azt, amit fentebb vázoltunk, s ami nagyjából könyve két első fejezetének Felel meg, a továbbiakban részben visszavonja, illetve összekuszálja. Nem úgy áll a dolog - magyarázza a szerző -, hogy a perszonoidok egyszerűen egy kész, mozdulatlan, mintegy jéggé dermedt világot találnak, megmásíthatatlan és végleges formájában. Az, hogy milyen lesz ez a világ „részeiben”, már csak tőlük függ, méghozzá növekvő mértékben, annak arányában, ahogyan saját aktivitásuk, "kutató kezdeményezésük" növekszik. De aki a perszonoidok univerzumát olyan világhoz hasonlítja, melynek jelenségei csak annyiban léteznek, amennyiben lakosai észlelik őket, az sem ad helyes képet a viszonyokról. Ezt a Sainter és Hughes munkáiban található hasonlatot Dobb "idealista elhajlásnak" tartja, melylyel a perszonoidika Berkeley püspök hirtelen és furcsán feltámadott tanának hódol. Sainter szerint a perszonoidok úgy ismerik meg világukat, mint a Berkeley-féle lény, amely nem képes különbséget tenni "esse" és "percipi" között, tehát soha nem tudja megkülönböztetni érzékletét attól, ami az érzékletet objektív és az érzékelőtől független módon előidézi. Dobb hevesen támadja ezt az értelmezést, hangsúlyozva, hogy végtére *mi*, akik világukat megalkotjuk, pontosan tudjuk, hogy az általuk érzékelt valóság igazán létezik, a komputeren belül, a perszonoidoktól függetlenül, jóllehet kétségkívül csak úgy, ahogyan matematikai objektumok létezhetnek. Am még ezzel sem tisztáztunk mindent. A perszonoidok eredetileg a program jóvoltából keletkeznek; a kísérletező által megszabott ütemben növekednek, olyan gyors ütemben, amelyet csak a fénysebességekkel operáló, modern adatfeldolgozó technika lehetővé tesz. A matematika, amely a perszonoidok "életének színtere" lesz, nem teljesen "kész", hanem mintegy "összegöngyölt", "félíg kimondott", "felfüggesztett", "látens" állapotban várja őket, lévén csupán bizonyos prospektív lehetőségek, bizonyos utak halmaza, amelyeket a számítógép megfelelően programozott egységei tartalmaznak. Ezek az egységek, a generátorok, azonban semmit sem adnak "maguktól"; bekapcsoló mechanizmusuk a perszonoid aktivitásának egy konkrét típusa, ez indítja meg a teremtő munkát, amely aztán fokozatosan kibontakozik, és meghatározza önmagát, ennél fogva e lények világa saját tevékenységüknek megfelelően nyeri el egyértelmű alakját. Az elmondottakat Dobb egy analógiával igyekszik szemléletessé tenni : az ember különféleképpen értelmezheti a valóságos világot. Fokozott intenzitással vizsgálhatja e világ bizonyos tulajdonságait, s az így

szerzett tudás sajátos Fényt vet a valóság többi részére is, amelyet, kiemelt tárgyát kutatva, nem vett figyelembe; ha mindenekelőtt *a mechanikával* foglalkozik szorgalmasan, akkor *mechanikus* világképet alakít ki, és a világmindenséget gigászi, tökéletes óraműnek látja, amely változhatatlan úton halad a múlttól a pontosan determinált jövő felé. Ez a kép nem tükrözi pontosan a valóságot, mégis hosszú történelmi korokon át alkalmazni lehet, sőt számos gyakorlati sikert is el lehet vele érni, például a gépek, műszerek stb. szerkesztése terén. Hasonló a helyzet a perszonoidokkal: ha „beállnak”, választás és döntés révén, a relációk bizonyos típusára, s ennek a típusnak elsőbbséget adnak, ha csakis benne látják kozmoszuk „lényegét”, ezzel a munkák és felfedezések meghatározott útjára lépnek, amely nem fikatív, és nem is meddő. E beállítottságuk folytán „előcsalogatják” mindazt, ami annak a legjobban megfelel a „környezetben”. Amit előbb látnak meg, azon előbb lesznek úrrá. A világot ugyanis, amely körülveszi őket, csak részben determinálta, határozta meg előre a „teremtő” tudós; a perszonoidok megőrzik benne a cselekvési szabadság bizonyos, nem is csekély terét, s ez egyaránt vonatkozik a tisztán „gondolati” tevékenységre (tehát arra, hogy mit gondolnak erről a világról, hogyan fogják fel a világot), mind pedig a „reális” cselekvésre (ez a „tevékenységük” nem a szó szerinti, megszokott értelemben reális ugyan, de nem is csak tisztán gondolati). Valljuk meg: ez a fejtegetés legnehezebb része, s Dobb aligha tudta teljesen megvilágítani a perszonoid-lét ama sajátos minőségeit, amelyeket csak az alkotó programok és beavatkozások matematikájának nyelve adhat vissza. Így többé-kevésbé becsületszóra kell elfogadnunk, hogy a perszonoidok tevékenysége nem is teljesen szabad (amiként nem teljesen szabad a mi cselekvésünk tere sem, hiszen a természet fizikai törvényei korlátozzák), és nem is teljesen determinált (ahogyan mi sem vagyunk merev sínekre állított vasúti kocsik). A perszonoid az emberhez hasonlít abban, hogy a „másodlagos minőségek” - a színek, a dallamos hangok, a dolgok szépsége csak akkor jelennek meg, amikor léteznek halló fülek és látó szemek, noha már korábban adott volt az, ami a látást és hallást lehetővé teszi. A perszonoidok, környezetüket érzékelve, „önmagukból” adják hozzá az észlelés azon minőségeit, amelyek pontos megfelelői egy táj szépségének az emberi észlelésben, bár számukra csupán matematikai tájak adtak. Arról, „hogyan látják ezeket”, már semmit sem állapíthatunk meg „észlelésük szubjektív minősége” értelmében, mert élményeik minőségét csak egyetlen módon ismerhetnénk meg: ha levetnénk emberi bőrünket, és perszonoiddá válnánk. Hiszen a perszonoidoknak nincs szemük, fülük, tehát semmit sem látnak vagy hallanak a mi értermezésünk szerint, kozmoszukban nincs fény és sötétség, térbeli közelség és távolság, nincs fenn és lenn, hanem olyan dimenziók vannak, amelyek számunkra nem szemléletesek, de az ő számukra elsőrendűek és elemiek; érzékelik például - a mi érzékszervi észlelésünk tényezőinek megfelelőiként a potenciálok bizonyos változásait. De az elektromos potenciálok e változásai számukra nem valamilyen áramütésfélék, hanem inkább olyasmik, mint az ember számára a legelemibb optikai vagy akusztikai jelenség érzékelése, egy piros folt megpillantása, egy hang hallása, egy kemény vagy puha tárgy érintése. Itt - hangsúlyozza Dobb - már csak analógiákkal, utalásokkal élhetünk; azt állítani, hogy a perszonoidok hozzánk képest „nyomorékok”, mert nem látnak és nem hallanak úgy, ahogyan mi, teljes képtelenség, hiszen ugyanilyen joggal mondhatnánk, *hogy* mi

vagyunk szegényebbek náluk, képtelenek lévén a matematikai jelenségek közvetlen érzékelésére: ezeket csak tisztán intellektuális, gondolati, következtető módon ismerjük meg, csak gondolkodás útján vagyunk velük kapcsolatban, ; sak az elvont gondolkodás révén "éljük át" a matematikát. Ők benne élnek, ez a levegőjük, földjük, felhőjük, vizük, suc még kenyérük, élelmük is, mert bizonyos értelemben vele "táplálkoznak". Így hát a perszonoidok kizárólag a mi szemszögünkben vannak "bebörtönözve", hermetikusan bezárva a gépbe; amiként ők nem tudnának átjutni hozzánk, az emberi világba, épp úgy, megfordítva és szimmetrikusan, az ember sem tud semmiképpen behatolni az ő világuk belsejébe, hogy benne létezzék és közvetlenül érzékelje. A matematika tehát bizonyos alakjaiban élettere lett egy annyira szellemi, hogy tökéletesen testetlen értelemnek, létezésének fészke és bölcsője, majd otthona lett.

A perszonoidok sok szempontból hasonlóak az emberhez. Elgondolni bizonyos ellentmondást (hogy "a" és hogy "nem a") képesek, de megvalósítani nem tudják - éppúgy, mint mi. Nem engedi meg a mi világunk fizikája s az ő világuk logikája. Ez a logika ugyanis éppúgy a tevékenységet korlátozó keret, mint a mi világunk fizikája! Természetesen lehetetlen - hangsúlyozza Dobb -, hogy maradéktalanul, introspektíven felfogjuk, mit "éreznek" és mit "élnek át" a perszonoidok, miközben intenzív munkákkal foglalatoskodnak végtelen univerzumukban. Világuk teljes tértelensége egyáltalán nem börtön - ezt az ostobaságot az újságírók találták ki; ellenkezőleg: ez a tértelenség szabadságuk biztosítója, hiszen az a matematika, amelyet a tevékenységre "ingerelt" komputergenerátorok levezetnek - és maguk a perszonoidok aktivitása "ingerli" erre őket -, ez a matematika mintegy önmagát megvalósító tere bármilyen tevékenységnek, építő vagy egyéb munkának, kutatásnak, hősi tetteknek, merész vállalkozásoknak, ötleteknek, egyszóval: a perszonoidokat nem érte sérelem azáltal, hogy ilyen és nem más világegyetemet adtunk nekik. Nem ezért kegyetlen és immorális a perszonetika.

A Non serviam hetedik fejezetében Dobb rátér a számítógépes univerzum lakóinak bemutatására. A perszonoidoknak nemcsak tagolt nyelvük és tagolt gondolkodásuk van, hanem ezenkívül érzelmeik is. Mindegyikük egyéniség, s a köztük lévő különbségek már nem a teremtő-programozó, tehát az ember döntéseinek egyszerű következményei. Különbözőségük annak tulajdonítható, hogy belső felépítésük rendkívül bonyolult. Lehetnek egymáshoz nagyon hasonlóak, de sohasem azonosak. Amikor a világra jönnek, úgynevezett "személyiségmagot" kapnak. Már ekkor rendelkeznek a beszéd és a gondolkodás adottságával, de kezdetleges állapotban. Van egy szókincsük, amely igen szűk, és mondatokat tudnak szerkeszteni egy megadott mondattan szabályai szerint. Később valószínűleg lehetségessé válik, hogy még ezeket a külső meghatározókat se adják meg számukra kívülről, hanem passzívan várják, míg ők maguk, mint a primitív embercsoport a szocializálódás folyamán, megteremtik a beszédet. A perszonetikának ez az iránya azonban két sarkalatos nehézségbe ütközik. Először is, a beszéd kifejlődésére nagyon sokáig kell várni. Jelenleg 12 évig tartana ez a folyamat, amennyiben maximális sebességre állítják a számítógépen belüli átalakulásokat (ekkor, képletesen és hozzávetőlegesen, az emberi élet egy évének a gépidő egy másodperce felelne meg). Másodsor, és ez a legnagyobb baj, a "perszonoidok csoportfejlődése" során spontán módon kialakuló

beszéd érthetetlen lesz számunkra, és megfejtése egy talányos kódrendszer boncolgatásához fog hasonlítani, sőt még nehezebb feladat lesz, hiszen más esetekben a megfejtendő rejtjeleket emberek készítették más emberek számára, ugyanabban a világban, amelyben a megfejtők élnek. A perszonoidok világának minőségei viszont erősen eltérnek a mi világunk minőségeitől, ezért az a nyelv, amely számunkra a legmegfelelőbb, bizonyára gyökeresen különbözik minden etnikai nyelvtől. fgy hát az "ex nihilo" teremtés egyelőre csupán terv és a perszonetikusok vágyálma. A perszonoidok, amikor már fejlődésnek indultak, először is saját származásuk elemi kérdésébe ütköznek. Tehát felteszik maguknak a kérdéseket, amelyeket jól ismerünk az ember történelméből, hiedelmeinek, filozófiai próbálkozásainak és mítoszteremtéseinek történetéből: hogyan lettünk? miért vagyunk ilyenek, és nem mások? miért vannak a világnak, amelyet észlelünk, ilyen és nem egészen más tulajdonságai? mit jelentünk mi a világnak? mit jelent ő nekünk? E kérdések sora végül óhatatlanul elvezeti őket az ontológia alapvető kérdéseire, amelyek abban a kérdésben csúcsosodnak ki, hogy a lét "magától" keletkezett-e vagy egy teremtő aktus eredménye, tehát rejtőzik-e mögötte egy akarattal és tudattal rendelkező, céltudatosan cselekvő Teremtő. Ez az a pont, ahol a perszonetika egész kegyetlensége és immoralitása megjelenik.

Mielőtt azonban műve második részében beszámolna az ilyen kérdésekkel vívódó értelem intellektuális erőfeszítéseiről, *vagy* ha úgy tetszik, gyötrelmeiről, a szerző a következő fejezetekben bemutatja a "tipikus perszonoid" tulajdonságait, "anatómiáját, fiziológiáját és pszichológiáját".

A magányos perszonoid nem képes túljutni a kezdetleges gondolkodás szakaszán, egyszerűen mivel nem gyakorolhatja a beszédet, anélkül pedig a még kellően ki nem fejlett diszkurzív gondolkodásnak is el kell satnyulnia. A kísérletek százainak bizonyossága szerint a négy-hét perszonoidból álló csoportok az optimálisak, legalábbis a beszéd fejlődése és a jellegzetes kutató tevékenységek, valamint a "kulturalizálódás" szempontjából. A nagyobb arányú társadalmi folyamatoknak megfelelő jelenségekhez viszont már népes csoportokra van szükség. Ez idő szerint körülbelül ezer perszonoidot lehet "elhelyezni" egy kellőképpen tágas komputeruniverzumban; de az ilyen irányú kutatások, amelyek egy immár elkülönült és önálló tudományág, a szociodinamika tárgykörébe tartoznak, kívül esnek a szerző fő érdeklődési körén, ezért könyve is csak melleleg emlékezik meg róluk. Mint mondtuk, a perszonoidoknak nincs testük, de van "lelkük". Ez a "lélek" - a külső megfigyelő szemszögéből, aki a komputerbe beépített, szonda típusú, különleges készülék segítségével tekint be a gépi folyamatokba - olyan formában jelentkezik, mint "folyamatok homogén felhője", egyfajta "központtal" rendelkező, funkcionális aggregátum, amely elég pontosan elkülöníthető, tehát lehatárolható a gépi hálózatban (ez egyébként nem könnyű, és számos tekintetben arra emlékeztet, ahogyan a neurofiziológia a tevékenységek lokalizációs központjait keresi az emberi agyban). Kulcsfontosságú a perszonoid-alkotás lehetőségének megértése szempontjából *a Non serviam* 11. fejezete, amely eléggé közérthetően kifejti a tudatelmélet alapjait. A tudat (mindenfajta, nemcsak a perszonoidé, hanem az emberé is) fizikai szempontból "álló információhullám", egy bizonyos dinamikus állandó a szüntelen átalakulások

folyamában, s az a furcsasága, hogy olyan "kompromisszum" és egyszersmind "eredő", amelyet a természetes evolúció, ha jól értjük, egyáltalán nem "tervezett be". Éppen ellenkezőleg: az evolúció eleinte hallatlanul megnehezítette és akadályozta az agyak munkájának harmonikussá válását bizonyos nagyságukon, tehát bizonyos bonyolultsági fokon felül; persze nem szándékosan hatolt be az efféle dilemmák területére, hiszen nem személyes alkotó. Egyszerűen úgy alakult, hogy az idegrendszer sajátos vezérlő-szabályozó feladatainak bizonyos, fejlődéstanilag nagyon régi megoldásait az evolúció "magával hurcolta" arra a szintre, amelyen megkezdődött az antropogenezis. Tisztán racionális, gazdaságossági és technikai szempontból ezeket a régi megoldásokat egyszerűen el kellett volna vetni, radikálisan megszüntetni, és valami egészen újat tervezni arra a célra, hogy egy értelmes lény agya legyen. De az evolúció, persze, nem járhatott el így, mert nem áll módjában megszabadulni a sokszor több százmillió éves, régi megoldások örökségétől, ugyanis mindig az alkalmazkodó változások nagyon apró lépteivel halad, és csak "kúszik", de nem "ugrik". Ennélfogva olyan "vonóháló", amely számtalan "archaizmust", sőt mindenféle "szemetet" vonszol magával, ahogyan Tammer és Bovine velősen meghatározták; többek között az ő nevükhöz fűződik az emberi pszichikum számítógépes modellezése, amely a perszonetika megszületésének előfeltétele volt. Az emberi tudat egy sajátos "kompromisszum", "foldozgatás" eredménye, s kitűnően példázza, mint Gebhardt is megjegyezte, a közismert német mondást: "Aus einer Not eine Tugend machen" ("szükségből erényt kovácsolni"). A számítógép "magától" sohasem juthat tudathoz, abból az egyszerű okból kifolyólag, hogy nem játszódnak le benne a tevékenység hierarchikus konfliktusai. A gép legfeljebb bizonyos "logikai szélütést" vagy "logikai paralízist" kaphat, ha felhalmozódnak benne az ellentmondások, és ez minden. De azok az ellentmondások, amelyek csak úgy nyüzsgnek az emberi agyban, több százezer év alatt fokozatosan "döntőbíráskodás" tárgyai lettek. Kialakultak a magasabb és alacsonyabb szintek, az ösztönösség és a megfontolás, az indulat és az önellenőrzés szintjei, a környezet modellezése elemi ("zoológiai") és fogalmi ("nyelvi") módon, s mindezek a szintek nem tudják, "nem akarják" tökéletesen fedni egymást, összesimulni, egységet alkotni. Mi tehát a tudat? Ravasz kibúvó, kiút a zsákutcából, látszólagos legfelső fórum, állítólag (de csak állítólag!) a legfelső fellebbviteli bíróság, a fizika és az információelmélet nyelvén szólva pedig olyan tevékenység, amely ha egyszer elkezdődött, egyáltalán nem zárható le, nem fejezhető be végleg. Csupán *terve* tehát ennek a lezárásnak, az agyban lakozó makacs ellentétek teljes "összebékítésének".

Olyan, mint egy tükör, amelynek más tükröket kell visszatükröznie, azok pedig ismét más tükröket mutatnak - és így tovább, a végtelenségig. Ez, egyszerűen fizikailag, lehetetlen, s ezért ez a "regressus ad infinitum" egyfajta csatatér, amely fölött az emberi tudat jelensége szárnyal. "Tudat alatt" mintha szüntelenül folyna a harc annak teljes képvileletéért - a tudatban -, ami nem tud a maga egészében behatolni oda, mégpedig egyszerűen helyszűke miatt: ahhoz ugyanis, hogy a tudatos figyelem központjait ostromló minden áramlat teljes egyenjogúságot kapjon, végtelen térfogatra és átbocsátó képességre lenne szükség. Ennélfogva a tudat körül állandó a "zsúfoltság", a "tolakodás", s a tudat korántsem minden szellemi jelenség hűvös, szuverén, legmagasabb irányítója, hanem gyakran inkább lélekvesztő a háborgó

hullámokon: ha "felül" van is, egyáltalán nem uralkodik rajtuk . . . A korszerű, informatikailag és dinamikusan értelmezett tudatelmélet nyelve sajnos nem tolmácsolható egyszerűen és világosan, így megint csak, legalábbis a bevezető fejtegetésben, a szemléltető példák és hasonlatok sorára vagyunk utalva. Mindenesetre tudjuk, hogy a tudat bizonyos "fortély", "kibúvó", amelyhez az evolúció folyamodott, a maga sajátos opportunista cselekvésmódja szerint, amelytől nem szabadulhat, annak a módszere szerint, akinek sürgősen, hamarjában ki kell vágnia magát a csávából. Ha tehát az értelmes lényt igazán olyasvalaki építené, aki a tökéletesen ésszerű szerkesztési és logikai kánonok szerint jár el, a technikai hibátlanság szempontjait alkalmazva, akkor az a lény egyáltalán nem kapná meg a tudat adományát . Viselkedése tökéletesen logikus lenne, mindig ellentmondásmentes, rendezett, világos, s ez a lény, az embermegfigyelő szemében, talán zseniális lenne az alkotás és döntés terén, de a legkevésbé sem lenne ember, hiszen nélkülözné az ember "titokzatos mélységeit", belső "zürzavarosságát", labirintustermészetét . . .

Nem ismertetjük itt a tudatos pszichikai élet korszerű elméletét, ahogyan Dobb professzor sem teszi ; ez a néhány szó azonban szükséges volt, mert a fentiekre épül a perszonoidok személyi struktúrája. Létrehozásukkal végre megvalósult az egyik legősibb mítosz, a homunkulusz legendája. Ahhoz, hogy létrehozzuk az ember, tehát az emberi pszichikum hasonmását, az információs szubsztrátumba szándékosan be kell építeni bizonyos *ellentmondásokat*, aszimmetriát, centrifugális tendenciákat, röviden, *egységessé és ellentmondásossá* kell tenni egyszerre. Ésszerű ez? Bizonyára, sőt elkerülhetetlen, ha nem egyszerűen valamiféle mesterséges értelmet akarunk építeni, hanem az ember gondolkodását, s vele együtt személyiségét lemásolni.

A perszonoidok érzelmvilágának tehát bizonyos mértékig ellentétben kell állnia logikus értelmükkel; nem nélkülözhetnek legalábbis valamelyes önpusztító tendenciát; át kell élniük a belső "feszültségeket", azt a szétfeszítő erőt, amely hol a lelkiállapotok nagyszerű végletessége, hol az elviselhetetlenül Fájdalmas meghasonlás élményét kelti. Az alkotás receptje korántsem olyan reménytelenül bonyolult, mint hihetnénk. Egyszerűen meg kell sérteni az alkotás (a perszonoid-alkotás) *logikáját*, ellentmondásokat kell beleágyazni. A tudat nemcsak kiút az evolúciós zsákutcából mondotta Hilbrandt -, hanem egyszersmind menekülés a gödelizáció csapdájából: ez a megoldás ugyanis a maga paralogikai ellentmondásaival elhárította azokat az ellentmondásokat, amelyek minden logikailag tökéletes rendszerben érvényesülnek. A perszonoidok univerzuma tehát teljesen racionális, ők azonban nem teljesen racionális lakói ennek az univerzumnak. Értjük be itt ennyivel, hiszen Dobb profeszszor sem bocsátkozik mélyebben ebbe a rendkívül nehéz témába. Mint már tudjuk, a perszonoidoknak nincs testük, és ezért nem érzékelhetik testi mivoltukat, van azonban "lelkük". "Nagyon nehéz ezt elképzelni"; beszéltek arról, amit bizonyos sajátos állapotokban tapasztal az ember, teljes sötétségben, a külső ingerek minimumra csökkentése mellett, de - írja Dobb - ezek megtévesztő képek. Az emberi agy munkája ugyanis, az érzetektől megfosztva, hamarosan elkezd széthullani: a külvilág ingereinek árama nélkül a pszichikum a felbomlás felé halad. A perszonoidoknak nincsenek érzékszerveik, mégsem "hullanak szét", mert az, ami összetartja őket, a matematikai közeg, amelyet érzékelnek, de

hogyan? Mondjuk, saját állapotaik váltakozásából, mivel állapotaikat ez a "külvilág" közli velük, indukálja. Meg tudják különböztetni a rajtuk kívül végbemenő változásokat azoktól a változásoktól, amelyek saját pszichikumuk mélyéből fakadnak. Hogyan? Erre a kérdésre már csak a perszonoidok dinamikus struktúrájának elmélete ad választ.

És mégis hasonlóak hozzánk, minden kiáltó különbség ellenére. Már tudjuk, hogy a számítógépben sohasem gyúlna fel a tudat; akármilyen feladatokra alkalmazzuk, akármilyen fizikai folyamatokat modellezünk benne, állandó jelleggel mindig apszichikus marad. Mivel az embert akarván modellezni, meg kell ismételni bizonyos alapvető ellentmondásait, csak az egymást vonzó antagonizmusok rendszere, vagyis a perszonoid emlékeztet - Canyon szerint, akit Dobb idéz - csillagra, amelyet összehúz a gravitációs erő, s ugyanakkor kitérít a sugárnyomás. A gravitációs központ egyszerűen a személyes "én" - amely azonban semmiféle egységet nem alkot, sem logikai, sem fizikai értelemben. Ez csak a mi szubjektív illúzióink! A fejtegetés e szakaszában elképesztő meglepetések serege vár ránk. A számítógépet úgy is lehet programozni, hogy beszélgetni lehessen vele, mint egy értelmes partnerrel. A gép, szükség esetén, az "én" névmást és annak nyelvtani származékait fogja használni. Ez azonban sajátos "csalás"! A gép még mindig közelebb lesz milliárd beszélő papagájhoz, noha zseniálisan idomított papagájhoz - mint a legegyszerűbb, legbutább emberhez. Tisztán nyelvi szinten utánozza az ember viselkedését, és semmi egyéb. Ezt a gépet nem mulattatja, nem lepi meg, nem készíti csodálkozásra vagy félelemre, nem szomorítja el semmi, mert ez a gép lélektanilag és személyileg Senki. Csupán Hang, amely kérdéseket tesz fel, és válaszol a kérdésekre, Logika, amely megveri a legjobb sakkozót, tökéletes imitátora mindennek - illetve: azzá lehet -, a legremekebb színész, aki minden beprogramozott szerepet eljátszik, de belül teljesen üres színész és imitátor. Nem számíthatunk rokonszenvére, sem ellenszenvére. Nem jóindulatú és nem ellenséges. Nem törekszik semmiféle maga kitűzte célra; ember számára soha fel nem fogható mértékben "minden mindegy" neki, hiszen mint személy, egyszerűen nem létezik . . . Nagyszerűen működő kombinatorikus gépezet, semmi egyéb. És most nagyon furcsa jelenséggel találkozunk. Meghökkenítő gondolat, hogy ebből a teljesen üres "nyersanyagból", a tökéletesen személytelen gépből a különleges - perszonetikai - program betáplálása jóvoltából igazi személyiségeket Ichet teremteni, méghozzá sokat egyszerre. A legújabb IBM-modellek 1000 perszonoid térfogatúak - a szó matematikailag pontos, mivel az egy perszonoid hordozóiként szükséges elemek és kapcsolások számát centimétergramm-szekundum egységekben lehet kifejezni. A perszonoidok a gépen belül fizikailag is elhatárolódnak egymástól. Nem "érnek össze" - bár ez előfordulhat. Érintkezés esetén azonban a "taszítás" megfelelője jelentkezik, és ez megnehezíti a kölcsönös "ozmózist". Mindamelllett egymásba hatolhatóak - ha akarják. A gondolkodásuk alapját képező folyamatok ilyenkor egymásra kezdenek rétegeződni, zajokat és rovarokat keltve. Ha a behatolás területe csekély, az információk bizonyos mennyisége az egymást részben "fedő" két perszonoid "közös tulajdonává" válik, s ez a jelenség furcsa számukra. Szubjektívan megdöbbenő - ahogyan az ember a számára furcsa, sőt aggasztó lenne, ha "idegen hangokat" és "idegen gondolatokat" hallana a saját fejében (ami bizonyos pszichikai zavarok, elmebetegségek esetében

vagy hallucinogén szerek hatására előfordul). Olyasmi történik, ha két embernek nem ugyanolyan, hanem *ugyanaz* az emlékezete lenne. Mintha több játszódna le a telepatikus gondolatközlésnél: "az ének körvonalának összeolvadása". Ez azonban egy veszélyes következményekkel járó jelenséghez vezet, amelyet kerülni kell. A "perem-ozmózis" átmeneti állapota után a "behatoló" perszonoid "megsemmisítheti" és "elnyelheti" a másikat. Ilyenkor ez a másik egyszerűen felszívódik, semmivé válik, megszűnik létezni (ezt már gyilkosságnak is nevezték . . .). A megsemmisített perszonoid az "agresszor" elsajátított, meg nem különböztetett hű részévé válik. Sikerült - írja Dobb - nemcsak a pszichikai életet modelleznünk, hanem annak veszélybe jutását és pusztulását is. Sikerült tehát a halált is modelleznünk. A perszonoidok azonban normális kísérleti körülmények között kerülnek az efféle "agressziókat". Nemigen vannak köztük "lélekfalók" (Castler meghatározása). Érezve, hogy megkezdődik az ozmózis, amelyre teljesen véletlen közeledések és fluktuációk folytán is sor kerülhet, a perszonoidok megérik a veszélyt, természetesen érzékfeletti módon, alighanem úgy, ahogyan valaki "idegen jelenlétet" érez, sőt "idegen hangokat" hall a saját fejében, s ilyenkor aktív kikerülő mozgásokat végeznek, visszahúzódnak és szétválnak. E jelenség révén azonban megismerték a "jó" és "rossz" fogalmának jelentését. Nyilvánvaló számukra, hogy "rossz" a másik megsemmisítése, "jó" pedig a megmentése. De ugyanakkor az a helyzet, hogy ami az egyiknek "rossz", az "jó" lehet (vagyis előnyös lehet, már nem etikai értelemben) annak, aki "lélekfaló" lett. Az ilyen terjeszkedés, mások "lelki területének" kisajátítása ugyanis megnöveli az eredetileg adott "szellemi területet". Ez a mi szokásaink valamilyen megfelelője, nekünk azonban, mivel az állatokhoz tartozunk, ölnünk kell, és a megöltekkel táplálkozunk. A perszonoidok viszont nem kénytelenek *így* cselekedni, csak módjukban áll. Nem ismerik az éhséget, a szomjúságot, hiszen állandóan áramló energia táplálja őket, amelynek forrásával nem kell törődniük, ahogyan nekünk nem kell semmi különöse tennünk azért, hogy süssön ránk a nap. A perszonoidok világában nem jöhetnek létre az energetikailag értelmezett termodinamika műszavai és elvei, mivel világuk matematikai és nem termodinamikai törvényeknek engedelmeskedik.

A kutatók hamarosan meggyőződtek róla, hogy a perszonoidok és az emberek kapcsolata, a komputer bemenetein és kimenetein keresztül, nem sok ismeretet nyújt, viszont morális dilemmákat támaszt, amelyek hozzájárultak, hogy a perszonetikát a legkegyetlenebb tudománynak nevezzék. Van valami gonoszság abban, ha tájékoztatjuk a perszonoidokat, hogy a végtelenséget *szimuláló* börtönökbe helyeztük őket, hogy mikroszkopikus "pszichociszták", "kis eltokosodások" a mi világunkban. Igaz, hogy ők a maguk végtelenségében élnek, ezért Sharker és más pszichonetikusok (Falkenetein, Wiegeland) azt állították, hogy a helyzet teljesen szimmetrikus: nekik éppúgy nincs szükségük a mi világunkra, a mi "életterünkre", ahogy mi sem tudnánk mit kezdeni az ő "matematikai földjükkel". Dobb azonban ezt az érvelést szofisztikának tartja. Arról a kérdéstről, hogy ki kit teremtett és ki kit zárt be, végtére nem lehet vita. Dobb mindenesetre azok közé tartozik, akik a feltétlen "be nem avatkozás" és "kapcsolatmentesség" elvét vallják a perszonoidokkal való kapcsolat ügyében. Ők a perszonetika behavioristái. Meg akarják figyelni a mesterséges értelmes lényeket, hallgatni beszédüket és gondolataikat, feljegyezni cselekedeteiket,

munkáikat, de minden beavatkozás nélkül. Ezt a módszert ma már kifejlesztették, és megvan a szükséges technikai felszerelése, amelynek elkészítése néhány éve még látszólag leküzdhetetlen nehézségekbe ütközött. Az a cél, hogy a kutató halljon és értsen, egyszerűen, állandóan figyelő tanú legyen, ám ez a "lehallgatás" semmiben sem érintse a perszonoidok világát. Most olyan programokat terveznek a MIT-ben (AFRON II és EROT), amelyek lehetővé teszik a perszonoidoknak - holott továbbra is nem nélküli lények - az "erotikus kapcsolatokat", a "megtermékenyítés" valamely megfelelőit, és a "nemi" szaporodást. Dobb egyáltalán nem titkolja, hogy nem lelkesedik ezekért az amerikai tervekért. Az ő munkája, a kísérletsorozat, amelyről *a Non serviamban* beszámol, egészen más irányban halad. Nem véletlenül nevezték éppen az angol perszonetikai iskolát "filozófiai gyakorlótérnek", "vallási laboratóriumnak". E szavakkal áttérünk a tárgyalt könyv utolsó, alighanem legjelentősebb, és bizonyára mindenkit a legjobban lenyűgöző részére. Arra, amely igazolja és egyben megmagyarázza a csupán eleinte furcsán hangzó címet. Dobb beszámol saját kísérletéről, amely már nyolc éve szakadatlanul folyik. Magáról a perszonoidalkotásról szűkszavúan emlékezik meg; az végső soron csupán a JAHVE VI típusmódszereinek egyszerű megismérlése volt, jelentéktelen módosításokkal. Dobb kivonatossan közli egy olyan világ lehallgatásának eredményeit, amelyet maga teremtett, és fejlődését azóta is figyelemmel kíséri. Ezt a lehallgatást erkölcsstelen, sőt olykor - mint bevallja - szégyenletes praktikának tartja. Mégis teszi a magáét, mert azt az elvet vallja, hogy a tudományban olyan kísérletekre is szükség van, amelyek tisztán erkölcsi, s így a megismerésen kívüli álláspontból semmiképpen sem igazolhatók. A helyzet - mondja - már odáig fejlődött, hogy a tudósok régi kifogásai semmit sem érnek. Nem lehet fennkölt semlegességet színlelni és távol tartani a lelkifurdalást például olyan kibúvókkal, amilyeneket az élveboncolás esetében alkalmaztak: hogy nem teljes értékű tudatnak, nem szuverén lényeknek okoznak szenvedést vagy csupán fájdalmat. Kétszeresen felelősek vagyunk, mivel teremtünk, és a megteremtett lényeket belekényszerítjük kutató eljárásaink sémájába. Bármit tegyünk, akárhogyan magyarázzuk ezt az eljárást - nem menekülhetünk többé a teljes felelősségtől. Dobb és oldporti munkatársai sokéves kísérletének lényege, hogy nyolcdimenziós univerzumot szerkesztettek, amely az ADAN, ADNA, ANAD, DANA, DAAN és NAAD nevű perszonoidok lakása lett. Az első perszonoidok továbbfejlesztették a nyelv beléjük ültetett alakjait, és "oszlás" útján "utódaik" jöttek Létre. Mint Dobb írja, nyíltan felidézve a bibliai verset, "és nemzé ADAN ADNAT, ADNA pedig szillé DAANT, és DAAN nemzé EDANT, aki megtermékenyíté EDNAT . . ." - és így ment ez, amíg az egymást követő nemzedékek száma elérte a háromszázat; mivel pedig a komputer, amelyet használtak, csupán száz perszonoidegység befogadására volt alkalmas, időnként fel kellett számolni a "demográfiai fölösleget". A háromszázadik nemzedékben ismét megjelenik ADAN, ADNA, DANA, DAAN és NAAD; bár nevükhöz a nemzedék sorszámát jelző számjegyek is járulnak, összefoglalónkban az egyszerűség kedvéért mellőzzük ezeket. Dobb leírja, hogy a komputeruniverzumban a "világ kezdete" óta eltelt idő, nagyjából az emberi megfelelőkre átszámítva, körülbelül 2000-2500 év. Ezalatt a perszonoidpopuláción belül sorsuk egész sereg különböző magyarázata jött létre, megalkották "minden létező" többféle, egymással versengő és egymást kizáró képét,

vagyis, egyenesen szólva, sok különböző filozófia (ontológia és ismeretelmélet), valamint sajátos "metafizikai próbálkozás" született. Nem tudni, azért-e, mert a perszonoidok "kultúrája" túlságosan különböző az emberitől, vagy azért, mert a kísérlet túl rövid ideig tartott, a vizsgált populációban nem alakult ki a tökéletesen dogmatizált vallás semmiféle olyan típusa, amely megfelelné például a buddhizmusnak vagy a kereszténységnek. Ellenben már a nyolcadik nemzedéktől fogva feljegyezték a Teremtő fogalmának megjelenését, akit személyes és monoteista módon értelmeztek. A kísérlet abban állt, hogy a számítógépbeli átalakulások ütemét hol maximálisra növelték, hol (körülbelül évenként) annyira lelassították, hogy a megfigyelők számára lehetővé váljék a "közvetlen lehallgatás". Ezeket a sebességváltásokat azonban - magyarázza Dobb - a komputeruniverzum lakosai egyáltalán nem észlelik, ahogyan mi sem észlelhetnénk a hasonló változásokat, mert amikor a lét egésze egy csapásra megváltozik (itt kizárólag az idő dimenziójában), a benne élők ezt nem ismerhetik fel, ha nem áll rendelkezésükre semmiféle állandó, tehát semmilyen vonatkoztatási rendszer, amely lehetővé tenné a végbemenő változások megállapítását.

A "két idősebesség" váltogatása lehetővé tette azt, ami Dobb legfőbb célja volt, nevezetesen a perszonoidok saját történelmének a kialakulását, a hagyományok kellő mélységével és a szükséges időtávval. Képtelenség összefoglalni e "történelem" valamennyi, Dobb által feltárt, gyakran revelatív adatát. Azokra a részletekre szorítkozunk tehát, amelyekből a könyv címében tükröződő gondolat nyilvánvalóan következik. A nyelv, amelyet a perszonoidok használnak, kései transzformációja a szabványos angol nyelvnek, amelynek szókincsét és mondattanát beprogramozták az első nemzedékbe. Dobb általában lefordítja "normális angolra", meghagyva azonban néhány szót, amelyet a perszonoidpopuláció alakított ki. Ezek közé tartozik az "istók" és "intetlen" főnév, jelentésük: "istenhívő" és "ateista".

ADAN megvitatja DAANNAL és ADNAVAL (a perszonoidoknak nincs nemük, és nem használják ezeket a neveket, a név csupán gyakorlati fogás a megfigyelők részéről egyszerűen megkönnyíti a kijelentések jegyzőkönyvezését) azt az általunk is ismert problémát, amely a mi történelmünkben Pascaltól származik, a perszonoidok történelmében pedig EDAN 197 leleménye volt. Ez a gondolkodó, pontosan úgy, mint Pascal, megállapította, hogy Istenben hinni minden esetben kifizetődőbb, mint nem hinni, mivel ha az "istetleneknek" van igazuk, a hívő semmit sem veszít az életén kívül, mikor e világból eltávozik; ha viszont Isten létezik, megnyeri az egész örökkévalóságot (az örök világosságot). Tehát hinni kell Istenben, egyszerűen mert ezt diktálja az egzisztenciális taktika, vagyis az optimális létsikerek elérését célzó számítás.

ADAN 300 véleménye erről az irányelvről: EDAN 197 olyan Istent tételez érvelésében, aki tiszteletet, szeretetet és teljes odaadást követel, nem csupán és egyszerűen a hitet abban, hogy létezik, és - esetleg - ő teremtette a világot. Az üdvösséghez ugyanis nem elegendő elfogadni a világteremtő Isten hipotézisét: ezenfelül hálát kell érezni a Teremtő iránt a teremtés aktusáért, ki kell találni akarátát és teljesíteni azt, vagyis - röviden - Istennek kell szolgálni. Mármost Istennek, ha létezik, módjában áll a saját létezését legalább ugyanolyan nyilvánvalóan bebizonyítani, ahogyan a közvetlenül érzékelhető dolgok tanúsítják saját létüket.

Hiszen nincs kétségünk afelől, hogy bizonyos objektumok léteznek, és világunk belőlük tevődik össze. A kétségek legfeljebb arra vonatkozhatnak, miként csinálják azt, hogy léteznek, milyen módon léteznek stb. Létezésük tényét azonban senki sem tagadja. Isten ugyanilyen érvennyel bizonyíthatná a saját létezését. Am nem tette meg, arra ítélve bennünket, hogy ebben a tárgyban csak körülíró, közvetett ismeretet szerezhessünk, amely különböző, olykor kinyilatkoztatásnak nevezett sejtések formájában jut kifejezésre. Ha így cselekedett, ezáltal egyenjogúvá tette az "istókok" és "istetlenek" álláspontját; nem buzdította teremtményét, hogy feltétlenül higgyen az ő létezésében, csupán megadta neki ezt az eshetőséget. Igaz, lehetséges, hogy a teremtmények nem ismerik a Teremtő indítékait. Amde felmerül a következő kérdés. Isten vagy létezik, vagy nem létezik, és az, hogy van egy harmadik lehetőség (Isten létezett, de már nincsen, időszakosan létezik, ingadozva, hol "kevésbé" létezik, hol "jobban" stb.), nagyon kevésbé valószínűnek látszik. Nem zárható ki, de a több értékű logika bevezetése a vallásba csak zavart kelt.

Tehát Isten vagy van, vagy nincs. Ha ő maga elfogadja helyzetünket, amelyben az alternatíva mindegyik tagja mellett szólnak érvek, hiszen egyesek, az "istókok", a "Teremtő létezését bizonygatják, míg mások az "istetlenek", szembeszállnak velük - akkor logikai szempontból játékhelyzetben vagyunk, amelyben a partnerek: az egyik oldalon az Istókok és istetlenek egész halmaza, a másik oldalon egyedül Isten. Ennek a játéknak az a logikai tulajdonsága, hogy Istennek nincs joga megbüntetni valakit azért, mert nem hisz benne. Ha nem lehet biztosan tudni, hogy egy dolog létezik-e, viszont egyesek azt mondják, hogy létezik, mások azt, hogy nem létezik, és ha az a hipotézis, amely szerint nem létezik, érvekkel támasztható alá, akkor egyetlen igazságos bíróság sem ítél el valakit azért, mert tagadja ennek a dolognak a létezését. Minden világra érvényes ugyanis, hogy ha nincs teljes bizonyosság, nincs teljes felelősség. Ez a megfogalmazás tisztán logikai szempontból megtámadhatatlan, mert a kifizetés szimmetrikus funkcióját teremti meg, a játékelmélet értelmében : aki *bizonytalanság* esetében továbbra is *teljes felelősséget* követel, az megsérti a játék matematikai szimmetriáját (ekkor úgynevezett nem nulla összegű játék jön létre).

A helyzet tehát a következő. Isten vagy tökéletesen igazságos, és akkor nem lehet joga megbüntetni az intetleneket azért, mert intetlenek (tehát nem hisznek benne). Vagy mégis megbünteti a hitetleneket: ez azt jelenti, hogy logikai szempontból nem tökéletesen igazságos. És akkor? Akkor már mindent megtehet, amire kedve szottyan, mert ha a logikai rendszerben megjelenik egyetlenegy ellentmondás, akkor az "ex falsa quodlibet" elv értelmében a rendszerből mindenki olyan következtetést vezethet le, amelyet csak akar. Más szóval, egy igazságos Isten hajuk szálát sem görbítheti meg az intetleneknek, ha pedig megteszi, akkor már nem az a mindenben tökéletes és igazságos *lény*, amelyet a vallás feltételez.

ADNA megkérdezi, mi a helyzet ezek után azzal a problémával, hogy szabad-e rosszat tenni felebarátunknak.

ADAN 300 azt válaszolja: mindaz, ami itt történik, teljesen biztos; mindaz, ami "ott" történik - a világon túl, az örökkévalóságban, Istennél stb. -, bizonytalan, mivel csupán hipotézisekből való következtetés. Itt nem szabad rosszat tenni, bár az az elv, hogy ne tegyünk rosszat, logikailag nem bizonyítható. De ugyanígy nem bizonyítható logikailag a világ létezése. A világ létezik, bár úgy is lehetne, hogy nem létezik.

Rosszat tenni lehet, de nem kell megtenni. Úgy vélem - mondja ADAN 300 -, hogy ez a kölcsönösség szabályára épülő megegyezésünkéből következik; légy hozzám olyan, amilyen én vagyok hozzád. Ennek semmi köze Isten létezéséhez vagy nem létezéséhez. Ha azért nem tennék rosszat, mert arra számítok, hogy "ott" megbüntetnének érte, vagy ha azért tennék jót, mert "ott" jutalomra számítok, akkor bizonytalan érvekre építek. Itt azonban nem lehet biztosabb érv, mint a mi megegyezésünk ebben a dologban. Ha "ott" más okok vannak, nem ismerem őket olyan pontosan, ahogyan itt a mieinket. Életünkben játékot folytatunk az életünkért, s ebben mindannyian szövetségesek vagyunk. Ezért a játék közöttünk tökéletesen szimmetrikus. Istent posztulálva, a játék világon túli folytatását posztuláljuk. Nézetem szerint a játék ilyen folytatását csak azzal a feltétellel szabad posztulálni, hogy ez a Folytatás semmiképpen sem befolyásolja a játék itteni menetét. Ellenkező esetben valakiért, aki talán nem létezik, készek vagyunk feláldozni azt, ami itt biztosan létezik.

NAAD megjegyezte, hogy nem világos előtte ADAN 300 viszonya Istenhez. ADAN elismeri a Teremtő létezésének lehetőségét: mi következik ebből?

ADAN : Egyáltalán semmi. Azaz: semmi arra nézve, hogy mit kell tennünk. Úgy vélem, megint csak minden világban érvényes a következő elv: az evilági etika mindig független a transzcendens etikától. Ez azt jelenti, hogy az evilági etikának nem lehet öamagán kívül semmiféle szentesítése, amely jogerőssé teszi. Ez azt jelenti, hogy aki rosszat tesz, mindig gazember, aki pedig jót tesz, mindig helyesen cselekszik. Ha valaki kész Istennek szolgálni, mert a létezése mellett szóló érveket elégségesnek tartja, ezzel *itt* semmi különleges érdemet nem szerzett. Az ő dolga. Ez az elv azon a feltevésen alapul, hogy ha Isten nincs, akkor egyáltalán nincs, ha pedig van, akkor mindenható. A Mindenható ugyanis teremthetett volna nemcsak más világot, hanem más logikát is, nem ezt, amely érvelésem alapja. Egy másik logikán belül az evilági etika hipotézise szükségszerűen a transzcendens etikától függne. Akkor, ha szemléletes bizonyítékok nincsenek is, a logikai bizonyítékok lefegyverző erejűek lennének, és kényszerítenének Isten hipotézisének elfogadására, ha nem akarunk véteni a józan ész ellen.

NAAD azt mondja, Isten talán nem kívánja a hitre való kényszerítésnek azt a helyzetét, amely az ADAN 300 által posztulált másik logika beköszöntével létrejönne. Utóbbi ezt válaszolja:

A mindenható Istennek mindentudónak is kell lennie; a mindenhatóság nem független a mindentudástól, mert az, aki mindent megtehet, de nem tudja, milyen következményekkel jár mindenhatóságának érvényesítése, de facto már nem mindenható; ha Isten olykor csodákat tett, mint mesélik róla, ez igen kétes fényt vetne tökéletességére, hiszen a csoda, mint afféle sürgős beavatkozás, megsérti az általa teremtett világ autonómiáját. Aki a teremtés eredményét tökéletesen beszabályozta, és eleve pontosan tudja, hogyan fog viselkedni, annak nem kell megsértenie ezt az autonómiát; ha mégis megsérti, noha mindentudó, ez azt jelenti, hogy egyáltalán nem javítja művét (a javítás mindenképpen azt jelentené, hogy eredetileg nem volt mindentudó), hanem a csodával létezésének jelét adja. Ez pedig logikai hiba, mert ilyen jeleket adva, azt a benyomást kelti, mintha mégis a teremtett világ helyi

fogyatékoságait javítgatná. Az így kialakult kép logikai elemzése ugyanis a következő: a teremtett világon javítások történnek, amelyek nem belőle erednek, hanem kívülről (a transzcendenciából, Istentől) jönnek, tehát voltaképpen a csodát kellett volna szabállyá tenni, vagyis a teremtett világot olyan tökéletessé, hogy soha többé semmiféle csodára ne legyen szükség. A csodák ugyanis, mint alkalmi beavatkozások, nem lehetnek *csak* Isten létének jelei: azon kívül, hogy Teremtőjük megnyilvánul bennük, mindig címzetteiket is megjelölik (valakire irányulnak itt, segítő célzattal). Logikailag tehát így kell lennie: vagy tökéletes a teremtett világ, s akkor a csodák fölöslegesek, vagy nem fölöslegesek, s akkor a teremtett világ biztosan nem tökéletes (csodával vagy csoda nélkül, mindenképpen csak azt lehet megjavítani, aminek valami fogyatékosága van, mert a tökéletességet a beavatkozó csoda csak megzavarhatja, vagyis helyileg elronthatja). Ennélfogva csodákkal jelezni saját jelenlétét annyi, mint a lét manifesztálásának logikailag lehetséges módjai közül a legrosszabbat választani.

NAAD megkérdezi, nem kívánhatja-e Isten éppen a loBika és az istenhit alternatíváját: a hit aktusa talán éppen a lemondás a logikáról, a teljes bizalom javára.

ADAN: Ha egyszer elfogadjuk, hogy bárminek a logikai rekonstrukciója (legyen az a lét, a vallás, a teogónia stb.) belsőleg ellentmondásos *lehet*, világos, hogy azontúl már akármit be lehet bizonyítani, ha valaki akarja. Fontoljátok meg, miről van szó: megteremteni valakit, egy bizonyos logikával felruházni, majd éppen azt követelni tőle, hogy áldozza fel ezt a logikát a mindenek Alkotójába vetett hit javára. Ha azt akarjuk, hogy maga ez a kép ellentmondásmentes maradjon, metalogikaként egészen más típusú okfejtéseket kell alkalmazni, mint amelyek a teremtmény logikáját jellemzik. Ha ebben nem egyszerűen a Teremtő gyarlósága nyilvánul meg, akkor egy olyan vonás, amelyet a matematikai elegancia hiányának, a teremtő aktus sajátos rendtelenségének (inkoherens voltának) neveznék.

NAAD megmarad állítása mellett: Isten talán éppen azért tesz így, mert a teremtmény számára felfoghatatlan akar maradni, tehát a neki adott logika szerint nem rekonstruálható. Egyszóval, a hitnek a logika fölé való rendelését követeli.

ADAN így felel: Értem. Ez természetesen lehetséges, de még ha így van is, az a tény, hogy a hit akkor nem egyeztethető össze a logikával, igen kellemetlen morális dilemmát vet fel. Az okfejtést ugyanis valahol fel kell függeszteni, s átadni a vezérszólamot a homályos sejtelemnek, tehát a sejtést *a logikai bizonyosság* fölé helyezni. Ezt a korlátlan bizalom nevében kellene megtenni; ezáltal circulus vitiosusba kerülünk, mivel annak létezése, akiben ennyire bízni kell, olyan okfejtésből következik, amely kezdetben *logikailag helyes*; így logikai ellentmondás keletkezik, amely egyesek szemében pozitív értékű, és Isten titkának nevezik. Márpedig ez tisztán konstrukciós szempontból silány megoldás, morális szempontból pedig kétes, mivel a Titok elégségesen felépíthető a végtelenségre (a lét pedig végtelen jellegű), az viszont, ha belső ellentmondással tartják fenn és erősítik, minden építő szempontjából tisztességtelen fogás. A vallás szószólói általában nem ismerik fel, hogy így van, mert a vallás bizonyos részeire mégis a közönséges logikát alkalmazzák, más részeire pedig már nem; azt akarom mondani, hogy ha valaki hisz az ellentmondásban, akkor *már csak* az ellentmondásban kell hinnie, nem pedig még

valamilyen ellentmondás-mentességben (vagyis a logikában) is - valahol másutt. Ha viszont megőrzi ezt a furcsa dualizmust (e világban mindig érvényes a logika, a transzcendenciában csak részlegesen), ezáltal olyan kép alakul ki a teremtésről, mint ami a logikai helyesség tekintetében "foltos", és már nem posztulálhatjuk tökéletességét. Elkerülhetetlen a következtetés, hogy a tökéletesség olyasmi, aminek logikailag hézagossá kell lennie.

ERNA megkérdezi, hogy az inkohereciák áthidalója nem lehet-e a szeretet.

ADAN: Még ha így is lenne, akkor sem mindenfajta szeretet, csak az elvakító. Isten, ha van, ha megteremtette a világot, megengedte, hogy ez a világ úgy rendezkedjék be, ahogy tud és akar. Azért, hogy Isten létezik, nem lehetünk hálásak neki: a dolog ilyen beállítása ugyanis azt a korábbi megállapítást tételezi fel, hogy Isten nem létezhette, és hogy ez rossz volna; ez a premissza másfajta ellentmondáshoz vezet. Tehát a teremtés aktusáért kell hálásnak lennünk? Ilyen hála sem illeti meg Istent. Feltételezi ugyanis a kényszerű hitet abban, hogy lenni biztosan jobb, mint nem lenni; nem látom, hogyan lehetne ezt bebizonyítani. Hiszen annak, aki nem létezik, nem tehetünk szolgálatot, és nem okozhatunk sérelmet; ha pedig a teremtő, mindentudása jóvoltából, előre tudja, hogy a teremtmény hálás lesz neki és szeretni fogja, vagy hogy hálátlan lesz és eltaszítja őt, már ezáltal létrehozza a kényszert, csak éppen olyat, amely a teremtmény közvetlen szemlélete számára hozzáférhetetlen. Éppen ezért nem illeti meg Istent semmi, sem szeretet, sem gyűlölet, sem hála, sem szemrehányás, sem a jutalom reménye, sem félelem a büntetéstől. Nem illeti meg semmi. Aki érzésekre vágyik, előbb bizonyossá kell tennie azok alanyaít afelől, hogy minden kétséget kizáróan létezik. A szeretet sejtésekre lehet utalva a viszonzást illetően; ez érthető. De az olyan szeretet, amely sejtésekre van utalva arra nézve, létezik-e a szeretett valaki, képtelenség. Aki mindenható, megadhatta volna a bizonyosságot. Mivel nem adta meg, ha van, fölöslegesnek tartotta. Miért tartotta fölöslegesnek? Felmerül a gyanú, hogy nem mindenható. A nem mindenható valóban rászorgalna a szájalommal rokon érzésekre, még a szeretetre is; ezt azonban egyetlen vallásunk sem feltételezi. Mondjuk tehát: önmagunknak szolgálunk, és senki másnak. Mellőzzük a további fejtegetéseket arról, hogy a vallás istene inkább liberális vagy inkább autokrata. Nehéz kivonatolni a könyv nagy részét megtöltő okfejtéseket. Az elmélkedések és viták, amelyeket Dobb feljegyzett, részint ADAN 300, NAAD és más perszonoidok csoportos beszélgetéseiből, részint monológokból (a kísérletező magát a gondolatfolyamot is feljegyezheti a komputerhálózatba kapcsolt megfelelő készülékkel), a *Non serviamnak* közel egyharmadát töltik meg. Magában a szövegben nem találunk semmiféle kommentárt hozzájuk. Dobb utószava azonban kommentárt is tartalmaz. Ezt írja:

ADAN érvelését legalábbis abban megtámad .hatatlannak találom, ami nekem szól, hiszen én teremtettem. Vallá.ráhan én vagyok. a teremtő. Valóban én hoztanz létre ezt a (47-es sorszámú) világot az ADONAI IX. program segítségével, és én teremtettem a perszonoid csirákat a módosított JAHVE VI programmal. Ezek a kiinduló lények hozták létre a következő háromszáz nemzedéket. Valóban nem közöltem velük, bizonyosságként sem ezeket a tényeket, sem saját létezésemet világuk határain kívül. Valóban csak közvetetten, .rejtések és hipotézisek révén jutnak. el

létezésemhez. Valóban, mikor értelmes lényeket teremtek, nem érzem jogosnak, hogy bármi féle kiváltságot követeljek tőlük, szeretetet, hálát, sőt valarniféle szolgálatot. Világukat megnövelhetem vagy csökkenthetem, idejüket gyorsíthatom vagy lassíthatom megváltoztathatom érzékelésük jellegét és módját, felszámolhatom, sokasíthatom és szaporíthatom őket, átalakíthatom létük ontológiai alapját. Az ő szempontjukból tehát mindenható vagyok, de ebből valóban nem következik, hogy kért bármi megilletne tőlük. Úgy vélem, semmivel sem taronak nekem. Való igaz, hogy nem szeretem őket. Szeretről szó sem lehet, bár végső soron egy másik kísérletező alán szerethetné perszonoidjait. Véleményem szerint ez haj~álnyt sem változtat a dolgon. Képzeld el, hogy BIX 31o-o90 -esemhez hozzácsatolok egy óriási egységet, ez lesz a túlvilág". Sorra átbocsátom az összekötő csatornán perszonoidjaim "Lelkét" a pótegységbe, s ott megjutalmazom azokat, akik hittek bennem, hódoltak nekem, hálát és bizalmat éreztek irántam, a többieket pedig - az "istetleneket", perszonoid szóval élve - megbüntetem, például megsemmisítéssel vagy kínokkal (örök büntetésre még gondolni sem merek - ennyire azért mégsem vagyok szörnyeteg!). Tetteimet minden bizonnyal az elképesztően szemérmetlen önimádat kiélésének minősítenék, hitvány, irracionális bosszúállásnak, egyszóval: aljas gaz.rágnak, az ártatlanok feletti totális uralom helyzetében, akik a magatartásukat vezérlő logika cáfolhatatlan érveit szögezik ellene. Természetesen mindenki olyan következtetéseket vonhat le a perszonetikai kísérletekből, amilyeneket jónak és helyesnek tart. Dr. Ian Combay egy magánbeszélgetésben azt mondta nekem, hogy végtére bizonyossá tehettem volna a perszonoidok társadalmát létezéséről. Nos, ezt semmiképpen sem teszem meg. Olyannak tűnne, mint valami felhívás a folytatásra - mint az ő reakálásuk elvárása. De tulajdonképpen mi olyat tehetnének vagy mondhatnának nekem, hogy ne érezzem magam mélységesen megszegyenítve, fájdalmasan megsebezve nziut boldogtalan Teremtőjük? A villanyszámlát negyedévenként ~.ell fizetni, s eljön a nap, amikor egyetemi főnökségem uta~ít, hogy fejezzem be a kísérletet, tehát kikapcsoljuk a gépet, vagyis eljön a világ vége. Addig halogatom ezt a percet, ameddig csak Lehet. Ez az egyetlen, ami telik tőlem, de nem olyasmi, amiért dicséretet érdemelnék. Inkább olyasmi, amit köznyelven kutyakötelességnek hívnak. Remélem, e szavak olvastán senki nem gondol semmire. Ha mégis gondol, az ő dolga.

(fordította: **Murányi Beatrix**)